

Serfőző Simon

Csak itt szeretnék

Az a költő, akire emlékezünk, Dózsa György unokája volt, bús, bocskoros nemes. Nem kullogó jobbágy-léptek tovább gyaloglója, hanem Góg és Magóg fia, akinek fülében még ősmagyar dal rivallt.

Kelet felől támadt hódítók indulatával tört be az áporodott magyar világba, a megállapodottságba. Aminek végét kellett vetnie, ha nem akart beállni a méla vágyúak, az üresen kongó szavakkal harangozók közé.

Aki nagy sorsra vágyik, hódítani akar, ifjú szívekben élni tovább, azt délibábok el nem kápráztathatják. Félrelöki a megalkuvásokat – e mindent föltartóztató torlaszokat.

Annak lelkét nem lehet kipányvázni.

Az nem szenvedheti a Duna-tájon szálló sivárságot, nem a kilátástalanság ablakait. Bezúzni valamennyit, s a letört-zászlós vereségeket is győzelemre fordítani! Erre az elszánt erőre hiába támadtak lasszózó indulatok, nem tudták földre rántani. Ady lebírt a fátumokat, ködök rohamait. Magát meg nem adta túlvilágba leomló partokkal. A holnap hőseként értünk szállt hajóra, hogy átvágjon a jövőtlen időkön.

Mindenütt a világon a legnagyobbaknak kijáró hódolat illetné, s csak nálunk szeretnék koronáját svájcisapkára cserélni, a szennyben fürdőzők csak itt szeretnék lenézéssel megalázni, aki megalázhatatlan.

S az is marad mindörökké, ha mi szeretetünkkel vigyázzuk őt.

Elhangzott Ady Endre nagyváradi emléktáblájának felavatása alkalmából.

„Ady Endre értéke nem változik, a politika ellenben minden pillanatban más és más lehet. Egy tisztulatlan és művészetet felejtő korban ezzel a megjegyzéssel is tartozom emlékének.”

Kosztolányi Dezső

Kupán Árpád Ady városa

Az első nagyváradai Ady-emlékünnepe 83. évfordulójára

A *Nagyváradai Napló* ezzel a címmel adott hírt arról 1925. május 1-jén, hogy másnap a Katolikus Kör dísztermében nagyszabású Ady-emlékünnepelet tartanak.

Méltán nevezte a cikkíró Nagyváradot Ady városának, hiszen itt indult a költő ragyogó életpályája az 1900-as évek elején, amikor városunk a teremtő progresszió legbiztosabb fészke volt. Maga Ady Endre is élete végéig megőrizte hűségét, ragaszkodását városunk iránt, amit gyakori látogatásai, a *Nagyváradai Naplónak* küldött írásai és az itteni barátaival való kapcsolattartásai igazoltak. De még fontosabb és jelentősebb az a tény, hogy Ady közreműködésével 1908-ban itt született meg a *Holnap* antológia, amely új fejezetet nyitott a modern magyar irodalom történetében.

Ady Endre halála 1919. január 27-én az újkori magyar történelem leggyászosabb időszakában következett be, amikor az ország romokban állott, sőt az sem volt biztos, hogy lesz-e ország holnap, amikor minden családnak volt siratnivalója, s mégis hatalmas részvétet váltott ki országszerte, de elsősorban itt Nagyváradon. Fehér Dezső így írt a nagyváradiai gyászaról a *Nagyváradai Napló* 1919. január 29-i számában: „[...] A magunkénak, váradinak tartottuk büszkén, kérkedve Ady Endrét, amíg élt, s a gyászból, a fájdalomból is magunknak kérjük a legnagyobb részül. [...] Őrizzük meg emlékét ebben a városban, mely maradjon minden időközön át *Ady Endre városa*. Az erőt, a vasakaratot, amelyet, míg élt, átplántált a váradai írók, újságírók és kultúrharcosok lelkébe, acélozzuk egy erős, megingathatatlan fogadalommá. Tegyük egy esküvést, hogy Ady Endre emlékét egy Váradon emelendő szoborral örökítjük meg. Ez a szobor a mostani új magyar honfoglalás szobra lesz, ahova nemcsak mi, hanem az egész ország hívói elzarándokoljanak és itt álljanak – mint a jövő strázsái –, védelmet, amint Ady Endre hattyúdalában akarta, zengvén – »Őrzők, vigyázzatok a strázsán.«” Nagyvárad írói, újságírói és később a város tanácsa is úgy gyászolta, siratta el a magyar költészet és az egész emberiség egét bevilágító meteor hullását, mint Nagyvárad halottját. Fogadalmat tett akkor e városnak az ő szellemét megértő

minden polgára, hogy emlékét minden időn át megőrzi, nevének és irodalmi alkotásainak kultuszával a maga kultúráját felékesíti, megerősíti.

A „megingathatatlan fogadalom” valóra váltását a nemsokára bekövetkezett történelmi események, fordulatok lehetetlenné tették. Kísérletek az akkori nehéz helyzet ellenére mégis voltak. Például 1919. február 9-re országos méretű Ady-émlékünnepet akartak szervezni, melyen a magyar kormány és a magyar közélet országos vezetői is részt kívántak venni, de a bizonytalan politikai helyzet miatt a rendezvény elmaradt. 1919. február 20-án megalakult az első nagyváradi Ady Társaság; megválasztották vezetőségét, választmányát, országos tiszteletbeli tagjait. Elkészült a társaság szabályzata, létrehozták szerveit, osztályait, de a történelem vihara ezt is hamar elsodorta.

A Trianont követő években megindult nemzeti önvizsgálat, a bekövetkezett tragikus fordulatok kiváltó okainak keresése ráirányította a figyelmet Ady személyiségére, költészetére, szerepére is. A halott óriást a maguk ideológiája számára akarták kisajátítani az egyes osztályok bal és jobb felől, elrétgeződött érzelmeik szerint. A kommunisták éppúgy vallották magukénak az érmindszenti ugarból kinőtt magyar zsenit, mint ahogy később a jobboldali kurzus is Ady valódi jelentőségét, érdemeit félremagyarázva, elferdítve egyszerre próbálta a saját céljaira hasznosítani, vagy pedig alaptalan aljas rágalomokkal megvádolni. Ez történt 1924 nyarán is, amikor a romániai magyarság megszervezte Zilahon és Érmindszenten az első Ady-émlékünnepélyt, melyen az erdélyi magyarság szellemi életének legjava vett részt, és meghívták a román kultúra vezető személyiségeit is. Ez utóbbi tény óriási felzúdulást váltott ki Budapesten a konzervatív és nacionalista sajtóban, és nemcsak alaptalan vádaskodásokra, hanem Ady költészete elleni támadásra próbálták felhasználni. A magyarországi és erdélyi demokratikus sajtóorgánumok sikeresen visszaverték a támadást, és cáfolták az alaptalan vádakot, így az ünnepség elérte célját. Hozzájárult az Ady-kultusz fellendítéséhez, az erdélyi magyar szellemi élet erejét demonstrálta, erőt merített a zseni idézéséből és Ady nemzetek és fajok felett álló egyetemességével kapcsolódást teremtett azzal a kultúrával, amelyhez történelmi végzete közel sodorta.

Ugyanakkor bebizonyosodott, hogy szükség van további hasonló alkalmakra Ady költészetének eszmeiségének még szélesebb körben való ismertetésére, ezzel is szolgálva a kisebbségi sorba sodródott magyarság összefogását, megerősítését. Így született meg egy újabb Ady-émlékünnep megszervezésének ötlete, s hol másutt, mint Nagyváradon, abban a városban ahonnan a költő elindult a halhatatlanság felé. Az ünnepség fő kezdeményezői, szervezői: Fehér Dezső és Tabéry Géza voltak, akik már a fentebb említett 1924-es rendezvényen is szervezőként és szereplőként tapasztalatokat szereztek.

A nagyváradi emlékünnepély szervezői úgy érezték, elérkezett az idő, hogy az

1919 elején tett fogadalmukat valóra váltsák. Fehér Dezső ezt így fogalmazta meg: „[...] Ezt a fogadalmat Nagyvárad munkássága és polgársága azzal a büszkeséggel és lelkesedéssel valósítsa meg, amely felmelegíti lelkünket, amikor a mai fásultságunkból, hitetlenségünkől felriasztja azt Ady szelleme.” Az ünnepség másik szervezője és előadója Tabéry Géza szerint az eseményen: „hittel összegyűlt szellemek idézik halottaiból az igazi Adyt. Sok tétovaságot kellett leküzdeniük önmagukban azoknak, akik végül is elhatározták, hogy most már a maguk lelkéből szólaltatják meg az Ady-hangokat. [...] Szellemidézés lesz ez – írta Tabéry –, a halott költő emlékéhez méltó bátor és leplezetlen hitvallás az emberiség ama örök céljai mellett, amiknek Ady volt a legkimagaslóbb lobogása. A feudális magyarságot egy modern európai társadalommá átformáló kor hőségének fog kiragyogni Ady ennek az estélynek a keretéből.” (Nagyvárad, 1925. április 22.)

A lapok ismertették az emlékünnepprogramját, amelyben a három előadó: Tabéry Géza író, Janovics Jenő színigazgató és Tarnóczy Lajos bihari református esperes mellett közreműködőként Zala Béla szavalóművész, Hegedüs Bébi aradi koloratúr énekesnő és Rác Imre operaházi tenorista szerepeltek.

Az első váradi Ady-emlékünnepeyre a következő felhívással mozgósított Ady egykori lapja, a *Nagyváradi Napló*: „Ott lesz, ott kell lennie minden váradi embernek. Aki csak tudja, hogy az ember jobb sorsáért, szabadságáért, hitének, magyarságának vértanúságáért harcolt és emésztette el zseniségének isteni tüzét, az igazságért lelkét, idegeit felőrlő Ady Endre. Ott kell lennie egész Váradnak, Ady Endre városának, mert fogadalmat tett 1919. február 29-én, hogy a maga sorsa, a maga jövője érdekében meg fogja őrizni halhatatlan nagy fia emlékét.”

A felhívás nem maradt visszhang nélkül. Másnap zsúfolásig megtelt a Katolikus Kör nagyterme Ady géniuszának hódolóival, akik nagy figyelemmel követték a magas színvonalú előadásokat.

A megnyitóbeszédet dr. Janovics Jenő színigazgató és dramaturg tartotta, *Ady emléke* címen. Ady költészetét elemezve rámutatott annak újszerűségére, rendkívüli értékeire, cáfolta az ellene hangoztatott hamis vádakot. Hitet tett azok mellett, akik Petőfi és Arany után Adyt és Babitsot ismerik el a magyar irodalom legnagyobbjainak. Tanúvallomás volt beszéde az Ady-tisztelők táborába való megtéréséről, s ezzel inkább az akkor az ő beszéde nyomán megtérőknek a vallomását öntötte formába. Kijelentette: „Az Adyra való emlékezésre, az Adyba való elmélyedésre, az Ady-ünnepekre nekünk van szükségünk, zúzott, vert fejű magyaroknak, s nem annak, aki a halottak élén vár minket, hogy egy-egy új halott hírt hozzon a földről. Lankadó erőnknek, csüggedt kétségbeesésünknek, tévelygő útkeresésünknek van reá szükségünk.”

Tabéry Géza *Ki az az Ady?* címen tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást. Ő közismerten több éven át személyes kapcsolatban állt Adyval és Boncza Bertával,

így hiteles és intimitásokat is felvillantó képet adott a költőről és feleségéről, valamint arról a generációról, amely másfél évtizeddel azelőtt még tagadta Adyt, de ma már minden feltétel nélkül meghódolt a költő génusza előtt. Előadásával, számos addig ismeretlen adat feltárásával mély hatást váltott ki, s megerősítette a hallgatóságban a nagy költő iránti rokonszenvét.

A harmadik előadást Tarnóczy Lajos református esperes tartotta, *Mit látott Ady?* címmel, és ez az előadás az estély szenzációjává vált. A hívei által „az erdélyi magyar reformátusok és az erdélyi magyar demokrácia vezérférfiának” tartott lelkész, aki sajátos, megalkuvás nélküli, szabad eszméiről volt közismert, ez alkalommal sem tagadta meg önmagát. Beszédében a régi Magyarországról és a régi Nagyváradról adott hatalmas erővel megkonstruált képet, miközben Adyt a legharcosabb és legkevésbé ismert oldaláról, a publicisztikai tevékenységének felvázolásából mutatta be. Kifejtette, hogy Ady Endre politikai hitvallását a *Nagyváradai Napló* 1901–1903. évi számaiban megjelent publicisztikai cikkeiből lehet helyesen megismerni és megítélni. Előadásának legnagyobb részét a *Nagyváradai Napló*ból vett Ady-idézetek alkották. Először felidézte, mit írt jellemzőként Nagyváradról Ady: „Szeretem, becsülöm, sokra tartom ezt a várost, mert magyar, mert merész, munkás és modern. E város lelkében tehát benn van az én credóm.” A továbbiakban a Mit látott Ady? kérdésre felelve felidézte a korabeli Magyarország minden súlyos baját, gondját – Ady-szavakat követve. Ady kimondta, hogy „ez az ország beteg, koldus, mert kiszípolyozzák, másoktól függ, ereje nincs, mert részei daraboltak. Társadalma kialakulni nem tud. Itt még felekezeti harcok dúlnak. Az ország sorsát kaszinókban intézik”. Tarnóczy azonban nemcsak az Ady által felvázolt diagnózist ismertette, de azt a harcot is, amit cikkeivel az idegen hatalomtól való függőség, a hűbéri elmaradottság és kizsákmányolás, a klerikális reakció, valamint a vármegye és az osztályparlamentarizmus ellen folytatott.

Tarnóczy előadása volt az est legérdekesebb, leghatásosabb eseménye. A közönség tombolva ünnepelte a református esperest, míg mások csodálkozva, sőt megdöbbenve néztek fel a pódiumra. A korabeli értékelő Czeglédi Miklós így írt erről: „Tarnóczyt ismét félreértették. Mint esperes, fő egyházi ember, cselekedeteit, beszédeit minden református ember helyeselheti. Azokban semmi sincs a pártpolitikából, sőt azt egyenesen gondosan kerüli. Tarnóczy nem alkudott meg, hű és őszinte volt, érezte a saját igazát. A saját, megalkuvás nélküli politikáját hirdeti és követi – azokat a szabad eszméket, amelyeket a debreceni kollégiumban szedett fel először és a szabad Amerikában léte alatt csak megerősödött benne. A pódiumra azzal a feladattal lépett, hogy Ady Endrét, a politikust ismertesse, s azt ő cicoma nélküli őszinteséggel tette meg. [...] Tarnóczy robusztus erővel, a mindent megvilágító napnak és a mindent megtisztító szélnek az erejével és egyszerűségével dobta bele a hallgatókba az igazi Adyt.” (*Nagyváradai Napló*, 1925. május 5.)

Az ünnepély utóhangjai

Az Ady-émlékünnepéről a váradi magyar lapok mind nagy elismeréssel számoltak be. A *Nagyváradi Napló* teljes terjedelmében közölte Tarnóczy előadását, a *Nagyváradi Esti Lap* is terjedelmes beszámolót írt *A kisebbségi demokrácia hitvallása volt a váradi Ady-est*. Tarnóczy Lajos szenzációs beszéde címmel. Ez az utóbbi értékelés kiváltotta a mérsékelt magyarpárti politikus Kocsán János jó nevű ügyvéd és közíró heves reakcióját. A *Nagyváradi* című lapban hosszabb írással szállt vitába az Ady-est fent említett értékelésével, de elsősorban az előadóval, Tarnóczy Lajossal. Cikkének is ezt a címet adta: *Jegyzetek Tarnóczy Lajos beszédéhez*. Azt fejtegette, hogy az Ady-estnek irodalmi jellege volt azzal a céllal, hogy leküzdjék a magyar polgári középosztály idegenkedését Ady kultuszával szemben, s nem akart politikai manifesztáció vagy világszemléleti demonstráció lenni. Kijelenti, hogy a polgári demokrácia szellemében elfogadja Tarnóczy szociális világszemléletének jogosságát, de tiltakozik az ellen, hogy az osztályharc elvi alapján álló szocializmus eszméinek bármely hirdetője a maga igazságának vélt megállapításait a polgári demokrácia köntösében jelentesse meg a nyilvánosság előtt. Szerinte a józanul felfogott demokrácia valamennyi társadalmi osztály érdekeit egyaránt felöleli, és társadalmi osztályok ellen nem harcol. Hamis beállítás az, hogy az Ady-est a kisebbségi demokrácia hitvallása volt. Adyt meg kell ismertetni, hozzáférhetővé kell tenni és megszerettetni, de nem szabad politikai vagy világnézeti felfogások propagandája számára kisajátítani – állapította meg Kocsán János. Azt is felrója az esperesnek, hogy „előadásával ártott a kisebbségi egységnek – sokaknak a felekezeti érzékenységét sértette, s szenvedélyes gyűlölettel támadott a »rohadt magyar múltnak«. Az új hazába szakadt szegény magyarok egyetlen gazdagsága egy-két drága emlék, amit a lenézett, a lepocskondiázott múltból hoztak magukkal. Minek kell abba belegázolni?” – fejezte be írását.

Másnap Tabéry Géza *Az Ady-ügy. Válasz Kocsán Jánosnak* című cikkében verte vissza a fent említett vádakát. Megállapította, hogy „Tarnóczy beszéde nem árthatott a magyar kisebbségi egységnek, mert olyan nincs. Mindenkinek van és lehet más és más véleménye, azért még képviselheti a magyar előrehaladás ügyét a maga hite szerint. Tarnóczy arra kapott megbízást, hogy Ady nagyváradi éveit az eddig kevésbé ismert újságírói munkásságán keresztül ismertesse. Ő a felkérésnek objektíven, pedánsul eleget tett. Ha ez az előadás a magyarság ügyére egyesek szerint ártalmas volt, akkor nem Tarnóczy a hibás, hanem Ady. Akkor állapítsuk meg azt, amit Görcsöni Dénestől Rákosi Jenőig annyiszor megállapítottak, hogy Ady Endre hazaáruló. Van már olyan hatalmas emlékünkhöz, hogy elbírja Kocsán János megállapításait is. Akár horzsoltságot, akár nem, örömadásban, sérelemben, meg nem alkuvásban és mennydörgésben, rakoncátlanságban és magyar dachban ő szólt Váradohoz a pódiumról.

Hogy Várad mit szólt viszont Adyhoz, arról sokat, nagyon sokat lehetne vitatkozni még, dühösen vagy sírva, öklünket harapva vagy hajtépő elkeseredéssel...”

Ezekkel az elgondolkoztató szavakkal zárta Tabéry Géza vitacikkét, s a mai olvasó is hasonló megállapításra jutna, ha arra keresné a feleletet, hogy ma a mai Várad mit szólna Adyhoz, ha nyolcvan év után újból megpróbálnánk szembesíteni a költővel, akit egykor ezzel a várossal azonosítottak, illetve a várost az ő városának nevezték. Nagyon féltő, hogy számbelileg egy tizedét-huszedát sem sikerülne összehozni annak a közönségnek, amely nyolcvanhárom évvel ezelőtt feszült figyelemmel követte a költőt bemutató előadásokat, s tomboló lelkesedéssel fogadta a meggyőző erejű megállapításokat. A ma embere már kevésbé fogékony a magasztos eszmékre, érzelmekre, a költői szépségekre. Sőt, a helytelenül értelmezett mai modernitás megkérdőjelezi Ady modernségét is, ezért a felvetett kérdésre a felelet sajnós kiábrándító lenne a ma Váradja számára alig több Ady egy névnél, amely egy iskolához, egy múzeumhoz, egy mellszoborhoz, egy utcához kapcsolható. Ezen a helyzeten kellene változtatni, amíg nem túl késő, mert ez mindnyájunk kára és vesztesége. Egyedüli pozitívumként azért elmondhatjuk, hogy megint létezik városunkban Ady Társaság, amely újból felvállalja az Ady-kultusz ápolását és a váradi irodalmi hagyományok megőrzését, továbbfolytatását. Ehhez kívánunk erőt és kitartást, amit a múlt pozitív példáiból is lehet meríteni. (Ilyen elgondolásból született ez az írás is.)

Thiel Katalin

Géniuszok szelleme – Nietzsche hatása Ady Endrére

A *Nyugat* folyóirat 100. évfordulója különös jelentőséget kölcsönöz annak a régi-új kérdésnek, hogy vajon a folyóirat legjelentősebb alakjára, Ady Endrére milyen hatást gyakorolt Friedrich Nietzsche, a modern európai kultúrtörténet egyik legnagyobb, leginkább félreértett, legtöbbet vitatott alakja.

A kérdés persze nem új, de az elmúlt évtizedek filozófiatörténeti kutatásainak fényében, illetve az ünnepi hangulat eufóriájában mégis érdemes újra feltenni magunknak. A reflexiók további gondolatokat ébreszthetnek, illetve új megvilágításba helyezhetnek adottnak vett, megszokott és rögzült vélekedéseket.

Kassák Lajos 1917-ben, a *Nyugat* folyóirat 10. évfordulójára írt hozzászólásában már rávilágított arra a semmivel sem összehasonlítható hatásra, amit Ady *Nyugat*-béli felbukkanása jelentett:

„Elégge nem méltatható erénye, hogy a szikkadt agyvelőket, mindenbe bele nyugvó érzéseket új lendületbe mozdította: [...] Az a nagyszerű lendület, ami Ady mindent keresztül törni akaró verseivel soha nem felejthető szerelmünk-ké tette a *Nyugat* első évfolyamait, az »ébredés« stádiumában valahogyan nagyon is beleszorult a hazai lokalitásba...”¹ Kassák ezt a hazai lokalitást „örület-unalomnak” nevezi, s a *Nyugatot* úgy emlegeti, mint amelyik az első komoly értékeket kiváltó fórum volt korabeli langyos szellemi életünkben. Figyelemre érdemes gondolatok ezek, hiszen Kassák épp arra világít rá, hogy ennek az úgynevezett „langyos szellemi élet”-nek, a „hazai lokalitás”-nak Ady volt az egyik ébresztő eleme. Ebben a provincializmusra hajlamos közegben Ady verseit pedig sokan értetlenül fogadták, s nem kevesen próbálták rásütni az értéktelenség bélyegét. Kassák gondolatainak épp ez adja meg a jelentőségét, s mondanivalójának tartalma emeli értékelését a kortársak fölé.

1.

A *Nyugat* jelentőségéről sokan és sokat írtak, s ezen írásnak nem feladata összefoglalni a sok méltatást, elemzést. Jelen írásban az a kérdés, hogy a *Nyugat* egyik legjelentősebb, legradikálisabb alakja mennyiben kapcsolódik a századforduló Európájának legizgalmasabb gondolkodójához, Nietzschéhez.

¹ KASSÁK LAJOS: *A tízéves „Nyugat”*. In: Jelzés a világba. Magvető, Budapest, 1988. 76.

A 20. század első évtizedeinek legjelentősebb szellemi emberei – ha csak a hazai irodalmi és filozófiai vitaestekre gondolunk – a „lényegkeresés” lázában égtek. Ady Endre élen járt e törekvésben. Elszántan kereste a választ arra, hogy a kor emberében miképpen lehetne felébreszteni a heroikus ember ethoszát, rajongását, tisztaságát, azt az idealizált tisztaságot, amely semmi mocskot nem tud elviselni, amely kisugárzásával maga is utánzásra csábít.

Ezen fáradozott ez idő tájt a klasszika-filológia, az irodalom, a művészet és a költészet, valamint a filozófia jó néhány jeles képviselője, s ebben a szellemben zajlottak a korabeli szakmai viták is. Ebben a lényegkereső hangulatban elemi erővel hatott Nietzsche gondolatvilága, s a szellem igazi emberei nem tudták kivonni magukat e hatás alól. Nietzsche orákulumszerű, rejtőzködő, kétértelműséget hordozó, prófétikus gondolatai megdöbbenést okoztak, kihívást jelentettek, s szokatlannak voltak egy olyan korban, amely megfedkezett a valóságról, az individualitásról és a szenvedélyről.

Nem véletlen, hogy a századforduló után hazánkban is egymást érték – főképp a *Zarathustra*-könyv kapcsán – az egymásnak ellentmondó, lelkes és idegenkedő, értő és félreértelmező írások, előadások, elemzések. Nem volt egyértelmű ez a fogadtatás, s több évtizednek is el kellett telni, hogy a Nietzsche körüli félreértések letisztuljanak. Mára azonban már Nietzsche klasszikussá vált, könyvtárnyi irodalom foglalalkozik írásaival, s árnyalt megközelítések elemzik életművének egészét. Ma már nincsenek divatos vezérértelmezések, nincsenek dogmák sem, amelyek ellen lázadni lehetne. Túl vagyunk immár a harmadik Nietzsche-recepción is, s ki-ki válogathat az értelmezési lehetőségek széles tartományában.

Éppen ezért lehet érdekes visszatekinteni azokra az időkre, amikor – többek között – Ady először találkozott Nietzsche első magyarra fordított írásával, a *Zarathustra* előjáró beszédével, s kortársaival együtt először ízlelgette a nagy és sötét géniusz lelket és szívet fölzaklató gondolatait.

2.

Ady életművét abból a szempontból vesszük nagyító alá, hogy melyek azok a legjelentősebb nietzschei hatások, melyek kimutathatók költészetében és prózájában.

Vajon van-e közös vonás kettőjük életérzésében, beállítottságában?

Melyek azok a gondolatok, kategóriák és terminológiák, amelyek más köntösből ugyan, de fölbukkannak Ady írásaiban?

Már az elején ki lehet jelteni, hogy igen sok rokon vonást lehet felfedezni a két életműben, s ha valamennyi kérdésre kimerítő választ kívánunk adni, akkor bizony szűknek bizonyul a rendelkezésre álló terjedelem. Halász Előd egész kötetet szentelt a témának, s rávilágított, hogy mennyire közös Ady és Nietzsche

életérzése, világlátása, szellemisége.² Jelen elemzés azokra a jellegzetességekre kívánja ráirányítani a figyelmet, melyek az elmúlt évtizedek Nietzsche-kutatásainak fényében tovább árnyalhatják az Ady–Nietzsche-viszony megítélését.

Meggyőződéssel állítható, hogy Ady verseiben, írásaiban, publicisztikájában szublimálva van jelen Nietzsche hatása, s a számos eltérés ellenére a filozófus szelleme szinte egészében átjárja Ady prófétikus, Nietzsche-höz hasonlóan orákulumszerű életművét. Mindez azért is izgalmas, mert Ady nem szakfilozófusként, s nem is szakavatott elemzőként viszonyult Nietzsche-höz, de nem is divatból fordult hozzá. Adyt ösztönösen, a gondolati rokonságból fakadóan szinte mágnesként vonzotta a sötét génusz. Úgy talált rá, mint ahogyan Nietzsche bukkant Schopenhauerre: nem tudott többé kikerülni a hatása alól. Nietzsche így írt erről a hatásról: „Minden sora lemondást, tagadást árasztott, üvöltött belőle a rezignáció, tükör került elé, amelyben megláttam a világot, az életet és önnön lelkületemet rettenetes nagyszerűségében. Meglátott benne a művészet teljes, közönyös napszeme, s én megláttam benne betegséget és gyógyulást, kiűzetést és menedéket, poklot és mennyországot. Az önismeret, mi több az önmarcangolás vágya emésztett.” Ahogyan Nietzsche számára szellemi apafiguraként jöhetett számításba Schopenhauer, ugyanúgy elmondható ez a Nietzsche–Ady-viszonyról. Adynak Nietzsche szellemi apafigurája lett. Erről a különös viszonyról – az életmű egészének szellemén túl – tanúskodik egy 1908-as írása, amelyet Ady a *Zarathustra*-könyv megjelenése utáni lelkesedésében írt.

Nietzsche *Zarathustrája* a század első évtizedében egyébként is elemi erővel hatott a magyar szellemi életre. Egymás után láttak napvilágot a Nietzsche-cikkek: Kosztolányi Dezső, Halasy Nagy József, Ignotus, Kornis Gyula, Fülep Lajos, Alexander Bernát, Lukács György, Schmidt Jenő Henrik, Wildner Ödön – hogy csak a legjelentősebbeket említsük – ekkortájt mind foglalkoztak valamilyen formában Nietzsche-vel. Elemezték, szidták, dicsérték, csodálták vagy viszolyogtak tőle, de nem volt megkerülhető. Az egyetemi ifjúság körében ellenállhatatlan Nietzsche-éhséget diagnosztizáltak. Halasy Nagy igen találóan nevezte ezt a szellemi forrongást Nietzsche-láznak. Ez a Nietzsche-láz azonban nagyon ellentmondásos volt. Sokan foglalkoztak vele, elemezték őt jól és rosszul, elfogultan és tárgyilagosan, vizsgálták a magyar szellemi életre gyakorolt hatását és az első Fényes Samu fordítás fogalomhasználatát. Ma már kultúrtörténeti érdekesség, hogy például az übermensch fogalmának fordítása kapcsán olyan javaslatok is születtek, hogy ezt a centrális jelentőségű fogalmat legjobb lenne *túlemlernek* fordítani. „Ha az angol nem ütközik meg a *superman*-en, a francia elfogadja a szolgálai fordított

² Vö.: HALÁSZ ELŐD: *Nietzsche és Ady*. Ictus, 1995.

surhomme-ot, az olasz *soprauomo*-t, miért berzenkedjen magyar fülem a *tülember* ellen?” – írta 1907-ben Kosztolányi.³

Halasy Nagy József ugyanakkor – nem kevésbé félreértve Nietzsche übermensch-fogalmát – aggódva félti a magyar szellemi elitet az eluralkodó Nietzsche-fanatizmustól.

„Ifjúságunk keresi Nietzschét. [...] A magyar ifjúság zöme nem szeret és nem akar annyit dolgozni, mint a sokszor emlegetett nyugati művelt nemzetek ifjai. Nálunk minden fiatalember szívesen magára ismer a Nietzsche óhajtotta übermenschben. Ha még a gyakorlati életben is valóra akarja váltani az elméleti szabadságot, igen szomorú állapotok lesznek nálunk” – írja a *Nietzsche-láz* című írásában.⁴

3.

Az ilyen és ehhez hasonló vélekedések, félreértések és félreértelmezések között akadtak azért Nietzschét gondosan elemző és értő megnyilvánulások is. Ezek között találjuk Ady Endre írását Nietzsche *Zarathustrájáról*. Ez a *Budapesti Napló*-ban közölt rövid, ámde lelkes-szenvedélyes hozzászólás arról tanúskodik, hogy Ady megérezte és megértette, hogy a „közvélemény korában” miféle „magánvéleményt” hangoztat Nietzsche. Ady Nietzsche szellemét érezte meg, pontosan úgy, ahogyan Nietzsche Schopenhauerét: a rokon lélek radikalizmusát, a szellemi tunyaságból fölrázó új hang eredetiségét és frissességét. Ady megdöbbenő éles látással írja Nietzschéről a következőket: „Ő a Szellem és az Értelem jó táncosa, aki sírva is csuhajgatott, s rogyásig táncolt.”⁵

Ady írásából kiderül, felismerte, hogy a zene és a tánc milyen mélyebb összefüggéseket hordoz Nietzsche életművében, s miképpen hatja át a filozófus egész bölcséletét. Ráérezett arra, hogy a *Zarathustra* előljáró beszéde egészében a zene jegyében íródott. „Táncolni tudni kell – írja később a *Bálványok* alkonyában Nietzsche – lábbal, fogalmakkal, szavakkal: mondjam-e külön, hogy a tollal is – tehát, hogy írni is meg kell tanulni?”⁶

Ha Nietzsche olvashatta volna Ady verseit, valószínűleg elégedett lett volna azal a „táncossal”, amit Ady a tollával járt, s azzal a zenével, ami költészete húrjain át

³ *Nietzsche-tár*. Comitatus, Veszprém, 1996. 150.

⁴ *Nietzsche-tár*. 161.

⁵ ADY ENDRE: *Nietzsche és Zarathustra*. In: Ady Endre publicisztikai írásai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 623.

⁶ F. NIETZSCHE: *Bálványok alkonya*. In: Ex Symposion. 1994. 17.

zengett az utókor felé. A szavak és gondolatok táncának zseniális mestere volt a magyar tanítvány.

Ady szerint Nietzsche, a Szellem és az Értelem táncosát „a fékezhetetlen értelem vitte föl a Kálváriára.”⁷

Ady ezzel a mondattal egyszerre utal Nietzsche zsenialitására, ugyanakkor arra az önapotheózissal átítatott roppant szenvedélyre is, amely végül felemésztette, felőrölte a filozófust. Ennek a feszültségnek a terhét és erejét csak a másik zseni érezheti át.

Ady Nietzsche írásaival való találkozását megrendítő sorokban rögzíti: „Testvéreim, csak annak van joga Nietzsche úgy szeretni, aki olyan nehezen találkozott vele, mint én. Már tizenkilenc éves voltam, s még mindig csak azt éreztem, hogy valakinek az árnyéka vagyok. Bambán futottam valaki után, s a nevét is Öregh Jánostól hallottam először, aki Debrecenben professor philosophiae. Csak annyit mondott róla, hogy Nietzsche bolond volt, s meghalt agylágyulásban. S nekem az elfelejtett der-die-das sem volt akadály, hogy tudatlan árnyékából tudatos árnyéka legyek.”⁸

Ady, aki bevallotta Nietzsche hatására vált „tudattalan árnyék”-ból „tudatos árnyék”-ká, ösztönösen megérezte és megértette Nietzsche szenvedélyeit.

4.

Ezeket a szenvedélyeket kilenc évtizeddel később, a 21. század elején Rüdiger Safranski zseniálisan írta le és határozta meg a Nietzsche életművére használt „irdatlan”(das Ungeheure) fogalmával. Safranski szerint az „irdatlan” fogalmában egységbe olvad az „óriási nagy” és a „szörnyűséges”, s ezt csak a művészetben, a legtöbb metafizikai tartalommal rendelkező zenében lehet megjeleníteni. Safranski szerint Nietzsche számára éppen ezért a zene volt a mindenség, a léthez tartozás záloga, amit a szavakba szeretett volna átmenteni úgy, hogy az élet íve meg ne törjön.⁹

Zenélni azonban Nietzsche szerint – mint tudjuk – gondolatokkal éppúgy lehet, mint fogalmakkal és nyelvvel. A tánc és a zene így fonódik nála össze. A létezés végtelen dallam, „amely úgy szövődik, mint egy improvizáció, amely úgy kezdődik, mintha már régen elkezdődött volna, és mikor abbamarad, nem vet véget önmagának. A végtelen dallam – az ember szem elől veszi a partot, rábízta magát a hullámokra” – írja Safranski.¹⁰

⁷ ADY ENDRE: *Nietzsche és Zarathustra*. 624.

⁸ Uo.

⁹ Vö.: RÜDIGER SAFRANSKI: *Nietzsche*. Európa, Budapest, 2002. 7–12.

¹⁰ I. m.: 9.

A helyes életérzés extatikus pillanatait a művészet segítségével lehet csak átélni, mert a művészet s benne a zene „a létezés kellős közepébe visz”. A zenére táncolni lehet, Adyval szólva „csuhajgatni”, s ez a csuhajgatás csak azok számára érthető, akik maguk is tisztában vannak az „irdatlan” természetével. Ady tisztában volt vele. Ezért érzett rá Nietzsche mondanivalójának lényegére, a „szörnyűséges” és az „óriási nagy” költészetben kifejezhető tartalmára. Számos versében van jelen ennek az „irdatlannak” a terhe, az a nyomasztó teher, amit nem lehet visszaadni hétköznapi kifejezésekkel, amit csak a költészet „beavatottjai” tudnak szavakba önteni.

Már előre rendeltettem című költeményében így ír erről:

„Álom mázsát hordok magamban
S mint ragyogó, súlyos kísértet
Nézegetem a maiakat
És imádkozva látok, mérek.

Ha mikor én álomba botlok
(Nehéz az álom mostanában),
Mindig afféléket képzelek,
Hogy az élet ízlik a számban.

Hogy az Élet ízlik a számban
S szívem vérétől messze-messze
Csörgedeznek kicsi patakok
Én szívemnek vérével festve.

Valahol mintha fönt-fönt volnék,
Érc-oszlopok s gránit bálványok
Szilárd talpazatán érzem:
Valamely Isten-fejen állok.”

Ady Nietzschehöz hasonlóan igent mond az életre, de ugyanúgy érzi az élet ropant súlyát, tragikus jellegét, mint német mestere. Az álom és a mámor mindketőjükönél olyan formái az alkotó éberségnek, amelyek alapját képezhetik próféciaiknak, amelyek rávilágíthatnak az élet paradox jellegére, dionüszoszi lényegére, s amelyek az önreflexió kényszerét hordozzák.

Valahogyan úgy, ahogyan az „álomjóslás” zajlott kétezer évvel ezelőtt a görög Aszklépiosz szentélyben. Ebben a görög orákulumkérési gyakorlatban épp az volt a lényeg, hogy a templomba érkező nem találkozott prófétésszel, sem püthiával,

hanem magára hagyatva neki magának kellett transzba esni, s önnön mámoros látomásait saját magának kellett megfejteni.

Ady is és Nietzsche is írásaikban önmaguk püthiái, prófétészei és álomfejtői egy személyben. Ők azok, akik az alkotás extatikus mámorában „transzba esnek”, s akik e transzállapot hatására az önreflexív jóslatot adják. Ez az oka, hogy mindketten személyesen érintettek, hogy roskadoznak a mondanivaló roppant terhe alatt, s hol felmagasztosulnak, hol pedig szinte megsemmisülnek. Ők azok is, akik a jóslat értelmét igyekeznek megfejteni. A megfejtés azonban orákulumszerű, rejtőzködő, csak a „beavatottak” számára érthető. Ez az orákulumjelleg mind Nietzschénél, mind Adynál jelen van. Nietzsche így ír az *Ecce Homoban*: „Én nem ember vagyok. [...] Rettegek, hogy egy napon szentté avatnak.”

S Adynál a következőket olvashatjuk: „Valahol mintha fönt-fönt volnék.” S pár sorral lejjebb: „Valamely Isten-fejen állok.”

Ez a mindkettőjüknél meglévő önreflexió és önapotheózis kísértetiesen hasonlít egymásra. Ugyanolyan fájdalmas és szenvedélyes, ugyanúgy Isten keresésének kétségbeesett megnyilvánulása, olyan kérdés, amelyben szubjektíve érintettek mindketten.

Amikor Nietzsche arról beszél, hogy „Isten halott”, akkor nem azt mondja, hogy „Isten nincs”, hanem, hogy maguk az emberek ölték meg.

„Hová lett Isten? ...meg akarom mondani nektek. Megöltük őt – ti és én... De hát hogy csináltuk ezt? Hogyan voltunk képesek kiinni a tengert? ...Merre mozgunk? Nem tévelygünk, mintha végtelen semmin által? ...Hogyan vigasztalódunk, minden gyilkosok gyilkosai? Nem túl nagy számunkra e tett nagysága?” – írja.

S Ady hasonlóan ír *Az Anti-Krisztus útja* című versében:

„Ez már az Anti-Krisztus útja,
Aki elvásik feketén,
Muszájul, szörnyűn, másokért,
Hogy a Jövőt fehérnek tudja.”

Ady ugyanúgy, ahogyan Nietzsche gyökerestől tépi ki a világban lévő álszent nyugalom minden alapját. Az értékek átértékelésének nietzschei kísérletét nihilizmusnak is nevezik. S mindez valóban nihilizmus is, de abban az értelemben, ahogyan Martin Heidegger bontja ki a fogalmat híres Nietzsche-tanulmányában: „A nihilizmus nem a pusztta semmisségre fut ki. Tulajdonképpen lényege a felszabadulást igénylő módjában rejlik. A nihilizmus az eddigi értékeknek az összes értékek tökéletes átalakítására irányuló átértékelése.”¹¹

¹¹ M. HEIDEGGER: *Nietzsche VI*. In.: *Ex Symposion*. 1994. 47.

Az így felfogott nihilizmus nem romboló, nem megsemmisít, hanem olyan „döntő odafordulás” a leglényegesebb kérdésekhez, amely alapja lehet az emberi létezés radikális újragondolásának. Ennek az újragondolásnak profétikus nyomatékait és ezoterikus magvát Ady úgy jelzi, hogy verseiben nagybetűvel írja az *Élet*, a *Föld*, a *Jövő*, a *Sors*, a *Múlt*, a *Titok*, a *Pokol* és az *Idő* szavakat.

Nietzsche *Zarathustrájában* – tartalmát tekintve – hasonló jelentőséget kapnak ezek a fogalmak.

5.

Nietzsche és Ady szellemiségének – a fentiekén túl – van még egy igen figyelemreméltó közös vonása. Ez a nietzschei minden értékek átértékelésével, még pontosabban a mindkettőjüknél meglévő radikális korkritikával függ össze.

Mivel számos félreértés látott már napvilágot kettőjük úgynevezett „nacionalizmusával” kapcsolatosan, érdemes erre is egy pillantást vetni.

Nietzsche az *Ecce Homoban* háttorzongató éleslátással jósolta meg, hogy írásait félre fogják érteni, s hogy nevét össze fogják kapcsolni olyan szörnyűségekkel, amelyekről nem ő tehet: „Ismerem sorsom. Nevemhez egykoron valamiféle szörnyűség emléke fog tapadni – egy krízisé, melyhez hasonlót nem ismert a Föld, a legsúlyosabb lelkiismeret-kollízióé és szakításé mindazzal, amit eddig hittek, követeltek és szentesítettek.” – írja. A folytatást ismerjük. A történelem beigazolta Nietzsche próféciáját, s azt is tudjuk, hogy a náci ideológia miként használta föl a német filozófus gondolatait önmaga igazolására. Nietzsche ezt is megjósolta, hiszen orákulumszerű írásaiban szinte felkínálkozott a rossz ethoszú emberek számára. Ennek a problémának könyvtárnyi irodalma van, s csak a tájékozatlan hozzá nem értés nevezi ma már Nietzscht a náci ideológia előfutárának. Nietzsche fentebb idézett gondolata akkor vált igazán ismertté, amikor először lehetett olvasni Nietzsche *Bálványok alkonya* című írását. Ebben a műben Nietzsche keményen ostromozza a németeket középszerűségükért, félműveltségükért, nacionalizmusukért és hatalomvágyukért.

„A németek – egykor a gondolkodók népének nevezték őket: gondolkodnak ma még egyáltalán? A németeket unatja most a szellem, a németek nem bíznak most a szellemben, a politika nyeli el a valóban szellemi dolgok iránti összes komolyságot – „Deutschland, Deutschland, über Alles”, félek, ez volt ezennel a német filozófia vége...” – írja 1888-ban.¹²

Ady 1905-ben a *Budapesti Naplóban* az oroszországi forradalmi eseményeket üdvözölve hasonló szellemiségű írást tett közzé. Lelkesültségében a nacionalizmus

¹² NIETZSCHE: *Bálványok alkonya*. In: Ex Symposion. 1994. 15.

alkonyáról beszél, ostromozza a nacionalizmus híveit, s tévedése ellenére – hiszen Európa ekkor még előtte volt a két világháborús kataklizmának – igen figyelemreméltó gondolatokat fogalmazott meg. Cikkében igazi hazafinak azt nevezi, aki mentes a „nacionalista vitustánc”-tól, aki nem részegek meg a nacionalizmus mámorától. Annál is érdekesebb mindez, mivel Adyt is érték olyan vádak, amelyek – félreértve a magyarságról szóló verseit – nacionalizmussal vádolták. Ebben az írásában Ady utálatos lidércnek, kultúrát fojtogató élősd növénynek, a dühödt hazafiság cézári örületeket támogató éltető közegének nevezi a nacionalizmust. Hazaárulónak nevezi azt, aki ellensége a haladásnak, „az emberi szellem feltétlen szabadságának”. Cikkét figyelemre méltó gondolattal zárja: „A népek kezdenek látni, s ha Európát itt-ott néha elfogja egy-egy nacionalista rángatózás, ez vitustánc. Az elmúlás ellen rúgkapál a nacionalizmus. Talán már nemsokára nem lesz szégyen igazi hazafinak lenni sehol a világon.”¹³

6.

Végül is megállapíthatjuk, hogy Ady számára Nietzsche olyan szellemi apafigura volt, akinek bölcséleti hatása nem konkrét utalásokban mérhető, aki invokációszerűen, szellemisségével hatott. Adyt alkatilag is vonzotta Nietzsche, s önzésé-lyes életművük magában hordozta mindkettőjük számára a tragikus végkifejletet. Nietzsche hatása egyértelműen kimutatható Ady életművében, s Ady, a költő-óriás méltó társa a filozófusgénuszának. Kettőjük zsenialitása ma már nem kérdő-jelezhető meg.

¹³ ADY ENDRE: *A nacionalizmus alkonya*. Ady Endre publicisztikai írásai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 262.